

УДК 342.7

DOI <https://doi.org/10.32782/cuj-2025-2-1>**Андрущенко Ігор Григорович**

кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри економіко-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ
ORCID: 0000-0002-2988-7579

СУЧАСНА ГЕНДЕРНА ПОЛІТИКА ЯК ІНСТРУМЕНТ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПІВ СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ

Стаття аналізує проблематику гендерної рівності в українському контексті. У контексті сучасності гендерна політика є важливим чинником забезпечення соціальної справедливості, що відіграє ключову роль у формуванні демократичних інститутів, економічного поступу та суспільного розвитку. Наголошується, що, попри ухвалення численних концепцій, стратегій і планів, на практиці часто спостерігається розрив між задекларованими принципами гендерної рівності та їх практичним втіленням.

Підкреслюється, що гендерна рівність означає, що громадяни будь-якої статі можуть вільно вибирати для себе кар'єру, спосіб життя й користуватися своїми можливостями без будь-якої дискримінації. Визначено сфери суспільного розвитку, у яких забезпечення гендерної рівності має особливо важливе позитивне значення.

Автором наголошується, що розширення участі жінок у правоохоронній та миротворчій діяльності не лише допомагає запобігати ескаляції конфліктів і насильства, але і є запорукою прозорості діяльності силових блоку. Особливо це відчувається в органах Національної поліції України.

Розкриваються окремі напрями розвитку стандартів екологічної безпеки, цифрової трансформації та демографічних змін, які мають гендерний аспект. Автор окреслює напрями та заходи реалізації законодавчих змін, спрямованих на подолання структурної нерівності між жінками та чоловіками в усіх сферах суспільного життя.

На думку автора, ефективна розробка та впровадження принципів гендерної рівності в Україні має ґрунтуватися на системному та комплексному підході, що передбачає вдосконалення законодавства, створення нових інституційних механізмів і посилення інтеграції гендерних аспектів у всі напрями державної політики.

У статті зазначається, що в сучасних умовах не менш важливим є закріплення необхідності вжиття заходів щодо гендерної рівності не лише державними, але й місцевими органами виконавчої влади. Автор звертає увагу, що потрібно вдосконалювати координацію і взаємодію суб'єктів, що забезпечують реалізацію заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

У завершальній частині статті автор пропонує низку організаційно-правових заходів, спрямованих на зменшення кількості випадків домашнього насильства. Підкреслюється, що впровадження гендерно-чутливих механізмів і посилення інституційної спроможності у сфері гендерної рівності сприятимуть формуванню правосвідомого суспільства, у якому права кожної особи будуть належним чином забезпечені та захищені.

Ключові слова: гендерна рівність, правоохоронна діяльність, органи поліції, демографічні зміни, гендерно-вікові показники, постраждалі особи, домашнє насильство, фінансове забезпечення.

Andrushchenko I. H. Modern gender policy as a tool for realizing the principles of social justice

The article is devoted to the study of gender equality issues in Ukraine. It is noted that gender policy, as a tool for realizing the principles of social justice, has a direct impact on the development of democracy, economy and society as a whole. It is indicated that despite the adoption of many concepts, strategies and plans, there is often a gap between declared gender equality principles and their actual implementation.

It is emphasized that gender equality means that citizens of any gender can freely choose a career, lifestyle and use their opportunities without any discrimination. Some areas of public life are indicated in which gender equality has a significant positive impact.

The author emphasizes that the expansion of women's participation in law enforcement and peacekeeping not only helps prevent escalation of conflicts and violence, but is also a key to transparency of the power bloc. This is especially felt in the National Police of Ukraine.

Some areas of development of environmental safety standards, digital transformation and demographic changes that have a gender aspect are revealed. The author outlines the directions and measures of implementation of legislative changes aimed at overcoming structural inequality between women and men in all spheres of public life.

In the author's view, the development and widespread implementation of gender equality principles in our country should be based on the development of systemic and complex approaches, which includes improving the legislative framework, developing new institutional mechanisms and strengthening integration approaches on gender issues in all areas of public policy implementation.

The article states that in modern conditions it is equally important to consolidate the need to take measures to gender equality not only by state but also by local executive bodies. The author draws attention to the fact that it is necessary to improve the coordination and interaction of entities that ensure the implementation of measures in the field of prevention and combating domestic violence.

In the final part of the article, the author proposes a number of organizational and legal measures in order to reduce the number of cases of domestic violence. It is emphasized that the introduction of gender-sensitive mechanisms and strengthening of institutional capacity in the field of gender equality will contribute to the formation of an justice society, in which the rights of every person will be properly secured and protected.

Key words: *gender equality, law enforcement, police authorities, demographic changes, gender and age indicators, affected persons, domestic violence, financial support.*

Вступ. У сучасному світі гендерна політика стає дедалі більш актуальною складовою державного управління, соціальних відносин і правового регулювання. Питання гендерної рівності охоплюють не лише забезпечення рівних прав і можливостей для жінок та чоловіків, але й формування таких умов, за яких жодна з гендерних груп не зазнає дискримінації чи обмежень у будь-якій сфері життя. Сучасна гендерна політика є важливим чинником забезпечення соціальної справедливості, що відіграє ключову роль у формуванні демократичних інститутів, економічного поступу та суспільного розвитку.

У зв'язку з глобалізаційними процесами та зростанням ролі прав людини в системі національних і міжнародних пріоритетів питання ефективної гендерної політики перебуває в центрі уваги науковців, політиків та громадських діячів. Водночас, незважаючи на прийняття багатьох концепцій, стратегій і планів, на практиці часто спостерігається розрив між задекларованими принципами гендерної рівності та їх фактичною реалізацією.

Метою статті є аналіз сутності, завдань і механізмів реалізації гендерної політики, а також виявлення основних викликів і перспектив її розвитку в Україні та світі. Особлива увага приділяється ролі спеціально уповноважених органів у формуванні та реалізації ефективної гендерної стратегії.

Матеріали та методи. В українській юридичній науці питанням гендерної рівності були присвячені наукові дослідження А. Деєвої, А. Таран, М. Попова, К. Ровинської та інших.

Методологічним підґрунтям написання статті є сукупність загальних і спеціальних методів наукового пізнання. Один із ключових у цій сукупності є загальнонауковий діалектичний метод, завдяки якому визначена в статті мета була досягнута в єдності соціального змісту та юридичної форми. *Історико-правовий метод* застосовувався для здійснення аналізу чинного законодавства щодо забезпечення реалізації гендерної політики. *Порівняльно-правовий метод* є певним продовженням і деталізацією в правовій площині діалектичного методу.

Під час дослідження проблематики гендерної рівності було використано *структурно-функціональний метод* і *метод системного аналізу*, який надав можливість визначити перелік сфер суспільного життя, у яких вбачається позитивна динаміка. *Метод системного аналізу* відіграє одну з ключових ролей в процесі аналізу діяльності спеціально уповноважених органів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

Метод прогнозування й адаптації застосовувався для визначення подальшого розвитку засад нетерпимого ставлення до насильниць-

ких моделей поведінки, небайдужого ставлення до постраждалих осіб, усвідомлення домашнього насильства як порушення прав людини та підтримання високих стандартів гендерної рівності в суспільстві. *Спеціально-юридичний метод* використовувався в аналізі законодавчої бази з питань запровадження інституційних механізмів і посилення інтеграційних підходів з гендерних питань в усіх сферах реалізації державної політики.

Результати. Загальновідомо, що гендерна рівність означає, що громадяни будь-якої статі можуть вільно вибирати для себе кар'єру, спосіб життя й користуватися своїми можливостями без будь-якої дискримінації. Їх права, можливості та доступ до суспільних благ не залежать від статі.

Зауважимо, що досягнення гендерної рівності мають позитивний вплив на більшість сфер суспільного життя, серед яких:

- *сфера підприємницької діяльності.* Результати свідчать, що гендерна різноманітність покращує організацію інновацій і продуктивність праці. Коли жінкам надають доступ до рівної освіти, і, як наслідок, рівні можливості працевлаштування, підприємницька сфера починає активно зростати;

- *сфера макро- та мікроекономіки.* Доводиться, що коли жінки беруть активну участь в економічній сфері нарівні із чоловіками, економічна ситуація поліпшується. Зазначається, що суттєву роль у цьому процесі відіграє мінімізація гендерного розриву в оплаті праці;

- *сфера охорони здоров'я.* Через такі перешкоди, як нерівний дохід і відсутність освіти, доступ до якісного медичного обслуговування для жінок часто є значно ускладненим. Таким чином, реалізація принципів гендерної рівності в системі охорони здоров'я сприятиме забезпеченню якіснішого медичного обслуговування для жінок, що, зі свого боку, позитивно вплине на загальний рівень здоров'я населення;

- *демографічна сфера.* За твердженням дослідників, на чоловіків негативно впливає гендерна нерівність. Особливо це помітно, коли йдеться про декретну відпустку для догляду за дитиною. Це також стосується і

ситуацій, коли йдеться про догляд за членами родини похилого віку;

- *сфера діяльності політичних партій.* Більшість політичних систем, як і раніше, орієнтовані на чоловіків. Тож у разі дотримання гендерної рівності в цій сфері всі члени організації матимуть рівні можливості для власного розвитку, кар'єрного зростання та самореалізації. Це, зі свого боку, сприятиме справедливому розподілу ресурсів, можливостей і відповідальності між усіма членами організації незалежно від статі [1].

У звітах Світового банку наголошується на позитивній динаміці в подоланні гендерної нерівності на ринку праці. Так, за його даними, це стало рушійною силою економічного зростання в країнах – членах Європейського Союзу за останні 15–20 років і має значний потенціал.

Підтримання гендерного паритету підвищує довіру громадян до державних інституцій та сприяє демократичному розвитку країни. Питання, які жінки традиційно порушують на різних рівнях влади, мають значний соціальний вплив, оскільки здебільшого стосуються таких ключових сфер, як сім'я, освіта й охорона здоров'я. Присутність жінок у суспільному житті суттєво підвищує рівень довіри громадян як до державних установ, так і до системи влади загалом.

Крім того, присутність жінок позитивно впливає на традиційно чоловічі сфери діяльності. Зокрема, розширення участі жінок у правоохоронній та миротворчій діяльності не лише допомагає запобігати ескаляції конфліктів і насильства, але і є запорукою прозорості діяльності силового блоку. Особливо це відчувається в органах Національної поліції України. Доводиться, що жінки-поліцейські підвищують довіру до правоохоронної системи, а також сприяють зменшенню корупованості [2].

Також варто вказати, що, за підрахунками Організації Об'єднаних Націй, прогалина у фінансуванні гендерної рівності у світі становить \$360 мільярдів на рік [3].

Усе частіше питання гендерної рівності постають у розрізі розвитку стандартів екологічної безпеки, цифрової трансформації

та демографічних змін, які мають гендерний аспект. Так, до таких напрямів належать:

- глобальна тенденція цифровізації всіх сфер суспільно життя, і в цьому контексті постає нагальна потреба забезпечити рівний доступ чоловіків та жінок до економічних можливостей і якісної роботи в цифровій економіці;
- демографічні зміни в контексті зростання очікуваної тривалості життя (жінки зазвичай живуть довше за чоловіків у середньому і тому становлять більшість літніх людей) створюють виклик у вигляді можливої дискримінації за статтю та віком на робочому місці;
- пенсійне забезпечення чоловіків та жінок, а також вплив гендерних розривів в оплаті праці є важливими аспектами гендерної рівності, які напряду впливають на добробут населення країни у старшому віці;
- питання включення гендерної експертизи під час формування соціальної політики та вектора розвитку суспільства є вирішальним для досягнення гендерної рівності;
- збір та аналіз даних з урахуванням гендерно-вікових показників має вирішальне значення для дослідження гендерної проблематики, а також для розробки й реалізації політики, спрямованої на конкретні потреби різних груп населення.

Подолання нерівності в гендерних відносинах потребують запровадження законодавчих змін, спрямованих на подолання структурної нерівності між жінками та чоловіками в усіх сферах суспільного життя.

У зв'язку із цим можна виділити окремі напрями та заходи реалізації цих дій, як-от:

- *свобода від насильства та стереотипів*. Розробка та впровадження заходів щодо боротьби з насильством над жінками, зокрема фінансування кампаній з підвищення обізнаності щодо прав людини та доступу до правосуддя. Потрібно створити безпечний цифровий простір, де основні права користувачів будуть захищені, шляхом формування звітів про будь-яку модерацію контенту, забезпечення доступного зв'язку користувачів та адміністраторів онлайн-платформ, процедури повідомлення про поширення незакон-

ної інформації, процедури досудового врегулювання спорів і системи розгляду скарг тощо;

- *процвітання в гендерно-рівній економіці*. Політика гендерної рівності підтримує сферу підприємницької діяльності жінок, їх (ре)інтеграцію на ринку праці та сприяння в традиційно чоловічих галузях. Такі заходи сприятимуть участі жінок в інноваціях і допомогатимуть усувати гендерний розрив в оплаті праці. Разом із тим слід забезпечити належне фінансування дошкільної освіти, послуг з догляду за дітьми, у тому числі коштом бюджетного фінансування. Оскільки недостатній доступ до якісних і доступних послуг з догляду за дітьми є одним із факторів гендерної нерівності на ринку праці, тому інвестиції в послуги догляду є важливими для підтримки участі жінок в оплачуваній роботі та їх професійного розвитку;

- *паритетне лідерство*. Варто дотримуватися запроваджених у демократичних країнах світу заходів стосовно вдосконалення гендерного балансу на всіх управлінських рівнях в країні [4].

Разом із тим розробка та широке впровадження принципів гендерної рівності в нашій країні має базуватися на розробці системних підходів, а саме це:

- інклюзивні механізми участі жінок у процесах прийняття рішень, зокрема в оборонній і безпековій сферах;
- соціальні програми для підтримки чоловіків і жінок, що зазнали впливу воєнних дій;
- просвітницька робота, спрямована на подолання гендерних стереотипів і розширення можливостей для рівноправної участі в усіх сферах суспільного життя.

Таким чином, досягнення гендерної рівності в Україні в умовах адаптації до європейських стандартів потребує комплексного підходу, який передбачає вдосконалення законодавчої бази, розробку нових інституційних механізмів і посилення інтеграційних підходів з гендерних питань в усіх сферах реалізації державної політики.

Можемо констатувати, що Конституція України заклала підґрунтя для забезпечення гендерної рівності. Проте існуюча модель

її реалізації є не достатньо адаптованою до сучасних викликів і завдань. У цьому контексті потрібні комплексні оновлення, які враховуватимуть новий статус країни, безпекові реалії та стратегічні цілі, що відповідатимуть міжнародним стандартам і сприятимуть сталому розвитку нашої держави [5, с. 433–434].

У сучасних умовах не менш важливим є закріплення необхідності вжиття заходів щодо гендерної рівності не лише державними, але й місцевими органами виконавчої влади, зокрема:

- розробка та затвердження планів заходів із запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі, у тому числі щодо виявлення фактів домашнього насильства та своєчасного реагування на них;
- інформування про такі факти в медіапросторі;
- надання належної допомоги та захисту постраждалим особам;
- проведення належних заходів з кривдниками.

Крім того, потрібно вдосконалювати координацію та взаємодію суб'єктів, що забезпечують реалізацію заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. Якісні зміни у взаємодії таких суб'єктів можуть стосуватися:

- питань надання всебічної допомоги та захисту постраждалим особам;
- здійснення спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству;
- відповідальності у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
- відповідальних суб'єктів у сфері здійснення контролю за дотриманням законодавства у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

Водночас вважаємо за доцільне запровадження оцінювання якості роботи спеціально уповноважених органів завдяки формулюванню критеріїв, а саме:

- оцінки ефективності діяльності суб'єктів цієї сфери;
- оцінки якості послуг, наданих постраждалим особам;

- виконання відповідних бюджетних і регіональних програм.

Фінансове забезпечення спеціально уповноважених органів, що здійснюють підтримку постраждалих осіб, є однією з першочергових проблем цих установ у зв'язку зі зростанням кількості звернень.

Міністерство соціальної політики України, як спеціально уповноважений орган з порушених питань, на своєму сайті публікує інформацію про ситуацію щодо домашнього насильства та насильства за ознакою статі.

З використанням медіапростору суспільство отримує повний спектр інформації стосовно:

- прав осіб, які постраждали від домашнього насильства, а також насильства за ознакою статі;
- механізмів реалізації прав осіб, які постраждали від домашнього насильства, а також насильства за ознакою статі;
- послуг, які надають загальні та спеціально уповноважені органи з підтримки постраждалих осіб, і способів їх отримання;
- відповідальності осіб, які вчинили домашнє насильство, а також насильство за ознакою статі.

Також слід враховувати, що на офіційних сайтах місцевих органів виконавчої влади має відображатися така інформація:

- заходи, що здійснюються з метою запобігання та протидії домашньому насильству й насильству за ознакою статі;
- права та соціальні послуги, якими можуть скористатися постраждалі особи;
- контактні дані суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству [6].

Враховуючи викладене, можна запропонувати низку заходів організаційно-правового характеру з метою зменшення кількості випадків домашнього насильства:

- удосконалення порядку прийому та розгляду заяв і повідомлень про факти вчинення домашнього насильства;
- налагодження механізму виявлення осіб, які постраждали від домашнього насильства;
- визначення порядку організації надання особам, які постраждали від домашнього насильства, необхідної допомоги та захисту;

- розробки типової програми для кривдників із визначенням особливостей її проходження.

Зауважимо, що наразі одним із ключових напрямів профілактичної діяльності, спрямованої на протидію домашньому насильству та насильству за ознакою статі, є проведення просвітницько-роз'яснювальної роботи серед молоді.

Відповідні заходи також доцільно проводити в закладах середньої та вищої освіти з метою формування в усіх учасників процесу навичок толерантної поведінки, спілкування та взаємодії. Формування ненасильницького світогляду та здобуття необхідних навичок потребує внесення до планів середнього чи вищого освітнього закладу програм, які навчать дітей та/чи студентів навичкам толерантної та дружньої поведінки, шанобливого ставлення до однолітків і дорослих, конструктивного вирішення конфліктів, самостійного прийняття рішень тощо. Такі програми допоможуть засвоїти загальнолюдські цінності, сприятимуть формуванню поваги до прав і гідності людини, гендерної рівності та різноманіття.

Запропоновані вище заходи спрямовані на формування в дітей та/чи студентів нетер-

пимого ставлення до насильницьких моделей поведінки, небайдужого ставлення до постраждалих осіб, усвідомлення домашнього насильства як порушення прав людини та підтримання стандартів гендерної рівності в суспільстві [7].

Висновки. Дослідження питань, що обумовлюють гендерну рівність, дають підстави констатувати, що забезпечення рівних прав і можливостей для жінок та чоловіків залишається ключовим фактором сталого соціально-економічного розвитку країни. Гендерні розриви в оплаті праці, обмежений доступ жінок до керівних посад в органах державної та місцевої влади, а також нерівне пенсійне забезпечення є системними викликами, які потребують комплексного підходу на рівні реалізації державної політики, законодавчого забезпечення та суспільної свідомості.

Усунення дискримінаційних практик, упровадження гендерно-чутливих механізмів і посилення інституційної спроможності у сфері гендерної рівності сприятимуть формуванню правосвідомого суспільства, у якому права кожної особи будуть належним чином забезпечені та захищені.

Література

1. Гендерна рівність в Україні: досягнення та виклики. URL: <https://explainer.ua/genderna-rivnist-v-ukrayini-dosyagnennya-ta-vikliki/> (дата звернення: 21.04.2025).
2. Дєєва А. Є. Якість чи кількість: що насправді гендерна рівність дає суспільству. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2017/05/11/224134/> (дата звернення: 21.04.2025).
3. Прогалина у фінансуванні гендерної рівності становить \$360 мільярдів на рік. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3836788-progalina-u-finansuvanni-gendernoi-rivnosti-stanovit-360-milardiv-na-rik-oon.html> (дата звернення: 21.04.2025).
4. Таран А. Шлях до рівності: стратегія гендерної рівності Європейського Союзу 2020–2025 (Ч. 1). URL: <https://jurfem.com.ua/shlyah-do-rivnosti-strategia-gendernoi-rivnosti-2025-ch-1/> (дата звернення: 21.04.2025).
5. Попов М. П., Ровинська К. І. Гендерний вимір політико-правових засад національної безпеки: виклики та перспективи в умовах сучасних трансформацій. *Національна безпека в умовах війни, післявоєнної відбудови та глобальних викликів XXI століття* : збірник тез доп. Всеукр.наук.-практ. конф. з міжнародною участю, 12–13 грудня 2024 року. Житомир : Житомирська політехніка. С. 430–434.
6. Росохата Д. Огляд пропозицій Президента України у напрямку протидії гендерно-обумовленому насильству та їх практична реалізація: частина перша. URL: <https://jurfem.com.ua/oglyad-propozycji-prezydenta-u-napryamku-protydiyi-genderno-obumovlenomu-nasylstvu-ch-1/> (дата звернення: 21.04.2025).
7. Росохата Д. Огляд пропозицій Президента України у напрямку протидії гендерно-обумовленому насильству та їх практична реалізація: частина друга. URL: <https://jurfem.com.ua/oglyad-propozycji-prezydenta-chastyna2/> (дата звернення: 21.04.2025).

References

1. Henderna rivnist v Ukraini: dosiahnennia ta vyklyky (2025). [Gender Equality in Ukraine: Achievements and Challenges]. Retrieved from <https://explainer.ua/gender-na-rivnist-v-ukrayini-dosyagnennya-ta-vykliki/> [in Ukrainian].
2. Dieieva, A.Ye. (2025). Yakist chy kilkist: shcho naspravdi henderna rivnist daie suspilstvu [Quality or quantity: that actually gender equality gives society]. Retrieved from <https://life.pravda.com.ua/columns/2017/05/11/224134/> [in Ukrainian].
3. Prohalyna u finansuvanni hendernoï rivnosti stanovyt \$360 miliardiv na rik (2025). [Gap in gender equality financing is \$ 360 billion per year]. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3836788-progalina-u-finansuvanni-gendernoï-rivnosti-stanovit-360-milardiv-na-rik-oon.html> [in Ukrainian].
4. Taran, A. (2025). Shliakh do rivnosti: stratehiia hendernoï rivnosti Yevropeiskoho Soiuzu 2020–2025 (Ch. 1) [Path to equality: the EUROPEAN UNION gender equality strategy 2020–2025]. Retrieved from <https://jurfem.com.ua/shlyah-do-rivnosti-strategia-gendernoï-rivnosti-2025-ch-1/> [in Ukrainian].
5. Popov, M.P., & Rovynska, K.I. (2024). Hendernyi vymir polityko-pravovykh zasad natsionalnoi bezpeky: vyklyky ta perspektyvy v umovakh suchasnykh transformatsii [Gender measurement of the political and legal foundations of national security: challenges and prospects in the context of modern transformations]. *Zbirnyk tez dop. vseukr. nauk.-prakt. konf. z mizhnarodnoiu uchastiu “Natsionalna bezpeka v umovakh viiny, pisliavoiennoi vidbudovy ta hlobalnykh vyklykiv KhKhI stolittia”*. (pp. 430–434). Zhytomyr: Zhytomyrska politekhnikha [in Ukrainian].
6. Rosokhata, D. (2025). Ohliad propozytsii Prezydenta Ukrainy u napriamku protydii genderno-obumovlenomu nasylstvu ta yikh praktychna realizatsiia: chastyna persha [Review of the proposals of the President of Ukraine in the direction of counteracting gender-conditioned violence and their practical implementation]. Retrieved from <https://jurfem.com.ua/oglyad-propozyciy-prezydenta-u-napryamku-protydiyi-genderno-obumovlenomu-nasylstvu-ch-1/> [in Ukrainian].
7. Rosokhata, D. (2025). Ohliad propozytsii Prezydenta Ukrainy u napriamku protydii genderno-obumovlenomu nasylstvu ta yikh praktychna realizatsiia: chastyna druha [Review of the proposals of the President of Ukraine in the direction of counteracting gender-conditioned violence and their practical implementation]. Retrieved from <https://jurfem.com.ua/oglyad-propozyciy-prezydenta-chastyna2/> [in Ukrainian].